

‘Met bloemkettingen vastgebonden’

De Duitse geschiedenis houdt mij al vele jaren intens bezig en dit boek is daar de persoonlijke neerslag van. Tientallen bezoeken aan Duitsland en Oostenrijk vormen het hart van *Germania*. Het is een poging het verhaal van de Duitsers te vertellen vanaf hun denkbeeldige oorsprong in bossen vol kabouters en helden, tot het moment waarop Hitler aan de macht kwam, aan de hand van mijn gedachten over wat ik heb gezien, gelezen en interessant vond. Natuurlijk reizen mensen om verschillende redenen, en zaken waar ik van onder de indruk ben, vindt een ander misschien slaapverwekkend. Zo reizen sommigen om altaarstukken uit de Contrareformatie te bewonderen en anderen om een robbertje te vechten met een transseksueel uit Dortmund. Dat zijn hoogstwaarschijnlijk onverenigbare reisdoelen – hoewel ze elkaar zouden kunnen kruisen in een van de obscure regionale musea. Het is dan ook onvermijdelijk dat ik met dit boek sommige lezers zal vervelen of van mij vervreemden – maar naar ik hoop niet te veel. *Germania* is bedoeld als vermaak, hoewel ik hoop dat mijn observaties af en toe ook tot nadenken zullen stemmen.

Duitsland is tegenwoordig een soort ‘dode zone’. De bezoekers die Engels spreken gaan er vaak voor hun werk heen: soldaten, historici, aannemers. Een bron van vermaak op het vliegveld van Frankfurt vormen de groepjes verbouwereerde Britten die net zijn afgestudeerd en in speciale donkere pakken staan te wachten op hun vliegtuig, omdat ze een baan hebben gekregen bij een Duitse bank. Enkel en alleen omdat ze deel uitmaken van een, in evolutionaire termen, angstaanjagend gelijkvormige groep die op de universiteit toevallig Duits heeft gestudeerd, en waarvan de loopbaankeuze eerder gebaseerd is op taalvaardigheid dan bijvoorbeeld rekenen, cliënten naar de mond praten of weloverwogen beslissingen nemen.

Duitsland wordt om een zeer goede reden gemeden: de gruwelen van de afgelopen eeuw. Maar er komt misschien een moment dat deze quarantaine de Europese cultuur schaadt, omdat daardoor in feite Hitlers

taxatie van zijn eigen land aan het langste eind trekt. Dit boek is uiteraard doortrokken van de ramp van het Derde Rijk, maar door het losjes chronologisch te houden, te beginnen in die oerbossen en te eindigen met zijn machtsgreep in 1933, wil ik de Führer buiten de deur houden en een stukje Europa heroveren dat in veel opzichten onze geschifte tweelingbroer is, en dat gedurende bijna zijn hele geschiedenis net zo aantrekkelijk en bewonderenswaardig is geweest als veel andere landen. Zonder Duitsland wordt zoiets als de Europese cultuur betekenisloos, en meer dan zestig jaar lang hebben de Duitsers zich onvermoeibaar ingespannen om die cultuur weer op te bouwen, en wel zó dat, zonder voorbij te gaan aan de erfenis van het Derde Rijk, het mogelijk wordt om dit vroegere verleden weer te laten stralen.

Dit boek houdt een chronologische volgorde aan, hoewel de Romeinse en middeleeuwse stukken woest alle kanten op gaan en evenzeer gaan over de obsessie van latere Duitsers voor deze periodes als over deze periodes zelf. Ik heb er alles aan gedaan om een droge opsomming van saai dynastieke gebeurtenissen te vermijden. De chronologie is niet overal even streng, omdat ik van tijd tot tijd onderbrekingen inlas over muziek, sprookjes, alcohol enzovoort. Maar waar komt mijn belangstelling vandaan?

Sommige gezinnen zijn dol op actie en avontuur, andere zijn misschien wat passiever. Toen ik jong was nam ik – zoals alle kinderen – aan dat ons gezin net als elk ander was; dat we in feite de norm stelden, vergeleken waarmee andere families luidruchtiger, snobistischer of somberder waren. Als ik er nu op terugkijk met de distantie en het overzicht van de volwassenheid, komt mijn familie, mezelf niet uitgezonderd, me nu voor als uitgesproken lethargisch. Er konden maanden verstrijken zonder enige noemenswaardige vorm van activiteit. We hielden ons bezig met een beperkt scala aan huishoudelijke taken, maar verder leefden mijn ouders en mijn jongere zusjes en ik in onze plattelandsidylle in het westen van Kent in een soort toverkasteel van apathie. Mijn moeder was tegen elke vorm van lichaamsbeweging. Daarom hadden we geen fietsen en, hoewel we een grote tuin hadden, be kroop mij sterk het gevoel dat ‘naar buiten gaan’, waar het ontbrak aan gerieflijke stoelen en leeslampen, een grote vergissing was. Af en toe ging mijn vader het gevecht aan om het overwoekerde gazon te maaien, maar ik was wel de laatste om hem daarbij te helpen en uiteindelijk won de tuin altijd. Eén keer per zomer konden we ons ertoe zetten om buiten te lunchen, maar mijn zusjes en ik waarschuwden elkaar dan om de haverklap voor wespen, er werd altijd wel iets om-

gegooid en de gesprekken draaiden steevast uit op venijnige woordenwisselingen. Mijn haat tegen alle vormen van sport – die natuurlijk voortkwam uit onkunde – maakte het plaatje compleet. Terwijl we tijdens schoolperioden de normale dingen deden, leken de weekends en vakanties doelloos te verlopen in een aangename poel van gelanterfant. Deze achtergrond is noodzakelijk om de pure dramatiek en opwinding te kunnen begrijpen van de eerste keer dat ik met ‘Duitsheid’ in aanraking kwam, de spil die mijn leven onbedoeld een andere wending gaf.

Als ik erop terugkijk, denk ik dat mijn vader enigszins gefrustreerd was door de algehele stilstand thuis. Hij kluste graag en op school had hij hardgelopen en geschermd. Het enige verrassende was dat hij deel uitmaakte van de Royal Naval Reserve. Dit was een verplichting die hij was aangegaan kort nadat hij mijn moeder had leren kennen en zij vond het maar niets omdat het inhield dat hij er twee weken per jaar vandoor ging met een onuitstaanbare combinatie van nonchalance en patriotisme, terwijl zij zich met een stel handenbindende zij het weinig levenslustige kinderen moest zien te redden. Ik vond zijn jaarlijkse trip te gek! Hij voer mee op atoomonderzeeërs, mijnnevigers, vliegdekschepen (de *Ark Royal*!) en hij vloog als passagier mee in Phantom-bommenwerpers. De hele aangelegenheid was duidelijk een lachertje, en omdat de Koude Oorlog nooit ergens toe leidde, was het in praktijk niet meer dan een door de overheid gefinancierde vrijbrief om enorme, moddervette ontbijten te soldaat te maken, in een oogverblindend uniform rond te lopen, heel veel te drinken en met vuurwapens te spelen. Hij eindigde met de James Bond-rang van ‘commander’, met een adembenemende pet met klep en een jas die aan de mouwen afgezet was met het soort goudstiksels dat oorlog voeren bijna de moeite waard maakt. Hij stuurde me af en toe korte, mysterieuze ansichtkaarten met bijpassende foto’s van straaljagers, raketten en dat soort zaken, die mij op mijn kostschool een misplaatst respect verschaffen.

Het laat zich dus raden dat er in het huishouden iets was wat beschouwd kon worden als een creatieve spanning tussen de aangename slaperigheid van alledag en de geheime, twee weken durende uitbarsting van schijnbare actie en avontuur van mijn vader. Onze jaarlijkse vakanties met het gezin waren altijd erg aangenaam. We gingen bijna altijd naar Frankrijk, zo nu en dan naar Schotland of Wales (aanzienlijk minder aangenaam), afhankelijk van hoeveel geld er was. In Frankrijk waren we meestal zo verstandig naar de kust te gaan, waar we verbleven in kleine huurhuisjes, en hoewel de boottocht ernaartoe elke keer een drama was van overgeven en ontberingen, waren deze reisjes naar Bretagne

of Normandië ware idylles: de zon, kindvriendelijk eten, net genoeg sightseeing en kleine musea dat het draaglijk was, en met vaste regemaat een ijsje.

Maar opeens, toen ik veertien was, veranderde dit alles. Ik heb nooit echt gedurfd mijn vader te vragen waarom hij dit een goed idee vond – op een bepaald niveau zie ik natuurlijk in waarom, maar het getuigde van zo'n volstrekt onbegrip voor de zwakke kanten van de mensen om hem heen dat ik er stil van word. Hij besloot hoe dan ook dat we een bootvakantie in Elzas en Lotharingen zouden ondernemen, waarbij een week was uitgetrokken om ons pruttelend door een kanaal naar Straatsburg te verplaatsen. Daar aangekomen zou hij voor een taxi zorgen terug naar onze auto en zouden we met z'n allen vertrekken naar een vakantiehuisje op het platteland van de Elzas.

De bezwaren hiertegen waren aanzienlijk. Alleen al het ontbreken van een kust was enigszins verbijsterend. Vakanties vonden immers per definitie aan de boorden van het land plaats en voor Elzas en Lotharingen gold dit op bijna provocerende wijze niet. Nu ik zelf vader ben, zie ik dat dit een volkomen legitieme noodkreet was. Neerploffend op het ene strand na het andere, te midden van een kolossale kudde verveelde volwassenen, fantaseer ik er regelmatig over om iedereen op vakantie mee te nemen naar Tsjaad of Missouri: een droom over het binnenland, over een omgeving die niet gevormd is door de tirannie van de zilte kust. Maar destijds was, ongelooflijk maar waar, geen van ons in staat weerstand te bieden aan wat er in het hoofd van mijn vader omging.

Dat ik mij midden in een akelige, nukkige levensfase bevond – een puberale verlenging van de sloomheid uit mijn kindertijd – maakte dit alles er natuurlijk niet beter op. Alles was me te veel moeite, te veel gedoe, maar alles was ook niet aanlokkelijk of intellectueel uitdagend genoeg. Bij nader inzien is het zelfs heel goed mogelijk dat mijn ouders vrolijk samenspannen om met een vakantie aan te komen die mijn kleine bastion van eigenwaarde zeer vernederende schade zou toebrengen. In een klein bootje op een stinkend kanaal pruttelen door een karakterloos stukje aangetast Oost-Frans landschap was misschien een grap op een schaal die mij blijvend is ontgaan.

De hele tocht was zoals was te voorspellen een ramp. Mijn vader beende op de brug rond als een stagiair voor de rol van de grijscharige kapitein McWhirr in Conrads *Typhoon*, of eigenlijk als een soort samenraapsel van personages uit boeken van Conrad: iemand die bars het Noodlot trotseerde, en bedacht hoe fijn het zou zijn om een duister geheim te kunnen koesteren of heimelijk een zwakke plek te hebben die dan tijdens

een crisis op rampzalige wijze aan de oppervlakte kwam. Hij had dit onder de knie, maar zijn bemanning – helaas in de verste verte niet de klauterende, behendige matrozen uit zijn fantasie – bestond uit mijn jongere zusjes en mij. Ik bleek van beperkte waarde omdat ik migraine kreeg van de ochtendmist op het water, dus lag ik tussen de aanvallen door, terwijl bontgekleurde draadwormen door mijn beeld krioelden, benedendeks lusteloos een vroege roman van Anita Brookner te lezen. Mijn zusjes waren van iets meer nut maar waren er wel door geobsedeerd dat hun fleurige vakantiebroeken niet vuil mochten worden. Telkens als we bij een sluis aankwamen sprongen we allemaal in het rond, trokken aan allerlei palen, werden misselijk van het vieze water en gilden als er natte touwen heen en weer kletsten. Gedenkwaardig is een dode rat die in het water van de sluis dobberde, als een met gas opgeblazen kussen, en die uit elkaar spatte toen we met de boot knullig tegen de betonnen zijwand knalden. Voortdurend wierpen we de verkeerde touwen uit of gooiden ze de verkeerde kant op. Eén keer moest mijn vader een noodgreep uithalen (een Conradachtige kritieke test die niet mocht misgaan!) toen de touwen aan de ene kant van de sluis vast bleven zitten. Omdat het waterpeil snel daalde, dreigde de boot op zijn zij aan de bovenkant van de sluis te blijven hangen. Mijn vader was net op tijd, vermoedelijk maar enkele seconden voordat de touwen knapten onder het immense gewicht en wij naar de bodem van de sluis zouden kletteren, met als enige herinnering aan ons een doorweekt exemplaar van Anita Brookners *A Start in Life*.

Degene die echt onder dit alles te lijden had was, als altijd, mijn moeder. Een van de eigenaardige kenmerken van zoveel vakanties is dat er veel slechtere faciliteiten om te koken en schoon te maken zijn dan thuis. Dus worden speciale gezinsmomenten gekenmerkt door het feit dat er alleen een eenpitter aanwezig is, of geen wasmachine. Elke zomer kruipten overal ter wereld mensen bij elkaar in krappe huizen, boten en caravans, en lopen te vloeken om een lullig gasvlammetje en een geblutste pan, omdat ze niet in staat zijn om iets van de culinaire creativiteit tot uiting te brengen die zo vaak een sleutel tot saamhorigheid is geweest. Het is pervers dat vakanties daarom de kern van het gezinsleven afstompen en er alleen maar blikken soep, spaghetti en stukken ham overblijven. Dit was zeker het geval in onze door tegenslag geteisterde boot. Mijn moeder was een enthousiaste, uitbundige kok, maar hierin werd ze op rampzalige wijze in haar vrijheid beknot. Net als bij een kinderlijk eenvoudig kaartspel werd elke maaltijd afgewerkt binnen dezelfde reeks hopeloze, beperkte varianten. Mijn moeder was zich hiervan bewust en verkeerde in constante staat van woede; zij had er immers niet om ge-

vraagde op een veel te kleine, vieze, stinkende, door alles en iedereen gemeden zoetwaterneef van *The Good Ship Lollipop* door een saai platteland te tuffen.

Natuurlijk trakteerde het decor van het kanaal, dat een verwilderd boerenland doorsneed en regelmatig stukken stilstaand water bevatte, onze boot op een kolossaal insectenkor van voortdurend wisselende samenstelling. Ze doken op in elk formaat en leken naadloos te passen in de verschillende formaten kieren in de boot. De avonden waren ondraaglijk, wanneer we verbeterden op de onvermijdelijke spaghetti met ham kauwden en ongelooflijke zwermen aan vliegende wezens de ruimte vulden. De lucht was niet te harden door de stank van zinloze antimuggenrook en het wanhopige, maar wat aanstellerige gegil van mijn zusjes. Het moet een fijn gezicht zijn geweest voor arbeiders uit de Elzas om aan het eind van een dag zwoegen de boot aan zijn meertrossen te zien schommelen: op het licht kwamen insecten af, verder rook het vaag naar Italiaans eten dat een rijk scala van gezoem, kreten en gemjammer uitlokke.

Naarmate we gestaag oostwaarts koers zetten had ik in elk geval totaal niet door dat ik, heel langzaam, de Germaanse landen binnenvoer, die mij nu meer dan een kwart eeuw in beslag hebben genomen. We kwamen door wat destijds een zompig, saai stuk van de wereld leek, maar waar eeuwenlang door de Fransen en Duitsers om gevochten was. Er was bijna geen veld meer te bekennen dat niet het strijdtoneel was geweest van een vreselijke oorlog, waarin iedereen van Lodewijk xiv tot Patton was langsgekomen. Mijn onwetendheid was mijn redding, zoals op het dieptepunt van de reis, toen we een bocht in het kanaal omgingen, ons erop verheugend de volgende ochtend Straatsburg te bereiken, en slechts een tunnel aantreffen, die geblokkeerd was met zichtbaar stokoude planken en een enorm bord waarop stond dat het kanaal was afgesloten, wat kennelijk al enige jaren het geval was. Ik heb de oorzaak van deze spectaculaire communicatiefout nooit achterhaald, maar we keerden terug naar de dichtstbijzijnde sluis en lieten de stomme boot aan zijn lot over. Schaapachtig trommelde mijn vader via de sluiswachter een taxi op; die vervoerde hem over de verrassend korte afstand terug naar onze auto en vervolgens reden we comfortabel en in stijl snel verder. Wat er met de boot is gebeurd zal ik nooit te weten komen, misschien waren wij de laatsten die slecht genoeg geïnformeerd waren om ermee het water op te gaan. We bleven één nacht in een hotel, vastbesloten nooit meer een actieve vakantie te ondernemen, en vervolgens reisden we door naar ons huisje op het platteland van de Elzas. Ik was aangekomen.

Het zou mooi zijn om te doen alsof het verblijf in de Elzas voor mij een onmiddellijke openbaring inhield, maar om eerlijk te zijn was het eerder een raadsel. We hadden niet gevraagd om een vakantie op een breuklijn van historische betekenis, maar gewoon om een leuke vakantiecottage waar Engelse gezinnen in Frankrijk over het algemeen naar op zoek zijn. Op de eerste ochtend kuierden we, als vanouds, naar het dorp voor croissants, om tot de ontdekking te komen dat er uitsluitend een soort knapperige broodjes verkrijgbaar waren. De huizen zagen er ook raar uit. Gesteld dat Engelse stadjes voor mij onbewust de norm vertegenwoordigden en Franse stadjes de exotische variant daarop, dan pasten deze huizen in geen van beide categorieën; hun stilistische vocabulaire klopte gewoon net niet. De naam van het dorp was ook nogal verwarrend: Wolfskirchen. Terwijl we de eerste ochtend acclimatiseerden en mijn vader onderhandelde met de eigenares van het huis, een zwaar besnorde oude dame die in een wijde ochtendjas rondwaggelde, waren er nog meer rare dingen. Aan haar Frans was bijna geen touw vast te knopen en tegen andere mensen in haar winkeltje sprak ze duidelijk iets anders. Dat ze mijn vader een glaasje schnaps aanbood (rond acht uur 's ochtends) leek eveneens een grens te overschrijden. Vooral toen hij, omdat de beleefdheid dit vereiste, er snel drie achter elkaar achteroversloeg, waardoor hij de rest van de dag tamelijk wankel op zijn benen stond.

Zoals met bijna alle belangrijke gebeurtenissen wordt de betekenis pas achteraf duidelijk, maar ik herinner me dat ik mijn boek weglegde en onmiddellijk bij de les was. Rondlopen langs de droeve tunnels van de Maginotlinie, met haar lege kanongeschutemplacements en een sinds jaar en dag verlaten ondergrondse kantine waar verveelde Franse troepen in de jaren dertig uitgebreide Mickey Mouse-muurschilderingen hadden aangebracht, was misschien de juiste prikkel voor iemand met een latente nieuwsgierigheid naar historische gebeurtenissen. Hier werd in miljoenen tonnen beton uitgedrukt dat Elzas voor altijd, zij het met tussenpozen, Frans was. Een middag in Baden-Baden, de dichtstbijzijnde Duitse stad, had een soortgelijke uitwerking op me. Mijn ouders waren nooit eerder in Duitsland geweest en waren duidelijk wat bezorgd over het hele idee. Mijn zusjes en ik maakten het er niet beter op door op straat ‘*Dummkopf!*’ en ‘*Achtung!*’ tegen elkaar te roepen en de muziek van de *Great Escape* te fluiten op een wijze die waarschijnlijk het naoorlogse helingsproces niet bevorderde.

De echte verrassing was Straatsburg, dat we nu dan eindelijk bezochten, verstandig genoeg met de auto. Mij kwam het echt voor als iets vol-

slagen nieuws. Ik bevond mij waarschijnlijk op een ontvankelijke leeftijd, maar de grandeur van Straatsburg en het gevoel tot een cultuur te behoren die ik niet begreep maakten in mij een vreemde helderheid los. Ik was er gearriveerd als een puisterige Goethe uit Kent. Dwalend door het zeer bijzondere dommuseum beseftte ik voor het eerst dat ik over een esthetisch zintuig beschikte. Er bevindt zich daar een beroemde dubbelsculptuur, die overgebracht is van de voorgevel van de kathedraal. Het stelt een onnozel glimlachend meisje voor dat een appel krijgt aangeboden van een fraai geklede, aantrekkelijke man. Als je rond het beeld van de man loopt kun je aan de achterzijde zien dat zijn mantel is versierd met padden en ander afschuwelijk gedierte. Ik herinner me dat ik heel lang naar dit beeld heb gestaard en dat ik een paar dagen later in Straatsburg helemaal opgewonden was om weer terug te zijn zodat ik het nogmaals kon bekijken. Dit was ook mijn eerste kennismaking met die laatmiddeleeuwse schilderijen van Adam en Eva van voor en na de zondeval: 'erna' werden ze afgebeeld als afstotelijke, gekwelde halve lijken.

De kathedraal zelf ademde weer een andere sfeer, gotisch maar vreemd. Voor mij was bij uitstek het opvallendste voorwerp de astronomische klok: een monsterlijk grote negentiende-eeuwse bonbon die tegen de wand hing, met op het middaguur een geraamte dat op trommels de tijd sloeg, een haan die kraaide ter herinnering aan Petrus' verloochening van Jezus en een ratjetoe van mechanische heidense en christelijke elementen (Juno in een kleine strijdwagen, verscheidene apostelen) die bokkensprongen maakten bij het tromgeroffel van de dood. En zo werd mijn gevoel voor kunst geboren: kwaadaardige wezens die zich schuilhouden in een mantel, een door de pest geïnspireerd griezeltheater, stoffige mechanische speeltjes. Dit alles lijkt nu erg lang geleden en toch, dertig jaar later kan ik niet zeggen veel te zijn opgeschoten. Nog steeds blijf ik, ondanks een aantal mislukte pogingen mij op te trekken naar een hoger niveau van Schoonheid, trouw aan een soort gruwelsthetiek.

Erop terugkijkend, en met iets meer kennis van zaken, is de kathedraal van Straatsburg precies wat je ervan zou verwachten: een hybride Duits-Frans bouwwerk, dat het tragische onvermogen van de Elzas verbeeldt om duidelijk gekarakteriseerd te kunnen worden als typisch Frans of typisch Duits. Ik raakte meer en meer geïnteresseerd in het gebied en ging er steeds meer over lezen. Dus wat begon met kanaalsluizen vol ratten en een vreemd gemis aan croissants liep uit op een leven als volwassene waarin ik gretig over dit thema las, historische werken

over Duitsland redigeerde (mijn echte baan) en talloze gesprekken met historici voerde, een niet-systematische maar wel enthousiaste onderdompeling die in dit boek heeft geresulteerd.

Ik moet echter iets pijnlijks opbiechten. In de dystopische wachtkamer waaruit iemands veertiger jaren bestaan kan ik eindelijk openhartig zijn over de taalkwestie. Ik heb mij ermee verzoend hopeloos te zijn in talen, zoals ik mij er nu ook mee heb verzoend dat ik vóór mijn dood *nooit* bomen van elkaar zal kunnen onderscheiden of telefoonnummers zal onthouden. Maar jarenlang ging ik taal na taal te lijf op de wijze waarop iemand tegen een zwaar gebarricadeerde vestingpoort op loopt: Italiaans, Latijn, Spaans, Frans, Russisch, Arabisch (in een moment van krankzinnig gebrek aan zelfkennis), Duits, Oudgrieks – een opsomming van volstrekte kansloosheid. In een voorzichtige schatting moet ik in mijn jeugd zo’n duizend uur aan lessen Latijn hebben besteed. Dat betekende een schitterende basisvorming in die taal en het soort gestage inspanning die gretig gebruikmaakt van het sponsachtige, absorberende vermogen van de jonge geest. In een volwassen vlaag van masochisme kocht ik onlangs *Leer uzelf Latijn* dat, tot mijn grote ontzetting, aantoonde dat acht jaar Latijn mij pas tot ongeveer pagina vijfentwintig in een boek van driehonderd pagina’s had gebracht. Deze hopeloosheid strekte zich uit tot alle talen: Italiaans, Spaans en Frans waren bij voorbaat tot mislukking gedoemd simpelweg omdat ze op school werden onderwezen. Ik heb nog een vage herinnering dat ik als elfjarige in de Franse les tot de orde werd geroepen omdat ik een groot deel van de les bezig was de dop van mijn vulpen met spuug te vullen. Spaans en Italiaans waren examenvakken waar ik nu geen enkele herinnering meer aan heb.

Met Russisch, Arabisch en Duits lag het anders omdat ik daar uit vrije wil voor had gekozen. De poging Russisch te leren was achterlijk, het was een vernedering, maar een van korte duur. Arabisch was serieuzer. Ik had enige tijd in het Midden-Oosten doorgebracht met de verkoop van boeken en raakte volledig in de ban van de culturele islam, soeks en zand, maar bovenal door de vorm van letters en het kunstzinnige gebruik ervan. Aangezien ik absoluut geen talenknobbel heb, ben ik er niet zeker van wát ik dacht. Op dat moment woonde ik in New York en misschien dat ik ten onrechte meende dat er nu toch iets mogelijk was. Ik begaf me naar mijn avondcursus aan New York University en daarop volgden tevreden uurtjes met het zetten van krullen, lussen en punten. Een groot deel van de groep bestond uit Amerikaanse mannen van Libanese af-

komst die, als twintigers, onder hun verlies aan familiebanden gebukt gingen. Het was merkwaardig om te zien tegen welke problemen zij onmiddellijk op liepen. Het gevoel dat ze een soort van genetische band met het Arabisch hadden waardoor die taal na wat lichte inspanning spontaan zou gaan vloeien, een band die in de praktijk helemaal niet bestond. Ze beschikten vergeleken met mij, wiens hoofd vol zat met beelden van oosterse waterpijpen, divans en minaretten, over niet meer dan een klein steuntje in de rug voor deze duivels moeilijke taal. Hoe dan ook, na een prima semester waarin het prachtige schrift werd aangeleerd werd ik bruut wakker geschud; op het alfabet na bleek het Arabisch zelfs nog erger te zijn dan Frans. Mijn aandacht dwaalde af – het zou goed kunnen dat ik me er zelfs mee vermaakte om te zien hoe snel ik de dop van mijn vulpen met spuug kon vullen. Dus wéér een taal sneuvelde jammerlijk en wat ik eraan overhield (voor zeer korte tijd) was het amusante kunstje dat ik mijn vrienden kon laten zien hoe hun naam er in het Arabisch ongeveer uitzag.

Dit alles kende nog een onzalig vervolg. Ik herinner me nog levendig dat ik dwaalde door de abdij van Saint-Denis, ten noorden van Parijs, waar alle Franse koningen zijn begraven, en mezelf plechtig beloofde mijn kennis over middeleeuwse vorsten op te poetsen. Ik had de reeks vanaf ongeveer 1550 op een rijtje (iedereen heet Lodewijk, op een handjevol makkelijk te onthouden uitzonderingen na), maar de enorme verzameling Lodewijks en Karels van vóór die tijd vormde een groot probleem. Toen realiseerde ik me de beperkingen van het menselijk brein. Ik had altijd aangenomen dat ik eindeloos dingen kon toevoegen: veldslagen, hoofdsteden, dynastieën, noem maar op. Terwijl ik deze Merovingische en Capetingische koningen aan mijn geheugen toevoegde, voelde ik dat mijn hersenen eigenlijk niet veel meer aankonden dan een gammele, thuis aan de muur geschroefde badkamerplank. Van het ene op het andere moment helde de boel naar één kant over, waardoor het gehele Arabische alfabet er aan het andere eind af donderde. Kort daarna viel het hele ding van de muur, met medeneming van de stoet onbeduidende Merovingers.

Dus wankelde ik mijn volwassenheid binnen met een talenkennis die niet verder reikte dan het bestellen van bier of het informeren naar treinperrons. Voor mijn geest zie ik al mijn docenten: streng, minzaam, begeerlijk, gortdroog, ongeduldig, stijfsjes, opvliegend, gelaten, verbittert, lichtgeraakt, wanhopig. Het is eigenlijk een aangename gedachteoefening: de gezichten, maniertjes, lichamen die ik me stuk voor stuk glashelder voor de geest kan halen dankzij de tevreden snorrende visu-

ele functies van mijn brein, staan in schril contrast met het stuk neergestort ruimteschip dat over talen gaat.

Op dat punt in mijn leven kwam ik aanraking met het Duits. Ik was inmiddels op een punt in mijn volwassenheid beland waarop ik zelfs als ik mijzelf heel erg voor de gek hield inzag dat ik een probleem met talen had. Ik had me erbij neergelegd dat ik voor bijvoorbeeld Tlingit of Miao hopeloos zou zakken, maar misschien kon ik door pure inspanning één grote Europese taal machtig worden, zodat ik niet gevangen zou blijven in de ruime maar overbekende kooi van het Engels. Vanaf dat bezoek als tiener aan Straatsburg was mijn enthousiasme voor Duitse geschiedenis en literatuur almaar groter geworden. Thomas Bernhard, Joseph Roth en Günther Grass waren mijn helden, en het werd tijd om eindelijk ernst te gaan maken met hun werk en kennis te maken met de originele versies van hun pennenvruchten.

En dus begaf ik mij op het laatste grote taalavontuur. Als ik er nu aan denk, had het intellectueel veel weg van een van die grijs geworden, vrijdenkende middeleeuwse Duitse krijgsheren die, na veel te lang in zijn afgezonderde kasteel te hebben zitten peinzen, besluit aan zijn laatste rooftocht te beginnen. Zijn beste honden, paarden en zonen heeft hij tijdens eerdere tochten reeds verloren. In galop stuift hij op de vlakke af in een heldhaftige maar hopeloze poging om te sneuvelen, waardoor hij wel in latere verhalen voortleeft.

Ik herinner me dat toen ik de universiteit van New York nogmaals binnendraafde ik buitengewoon opgewekt en vrolijk was: een nieuw oefenboek, een nieuwe taal, keurig geslepen potloden. Al heel snel verzilde ik in de gebruikelijke problemen, bijvoorbeeld dat ik eigenlijk niets begreep. De afzonderlijke woorden waren even welluidend en prachtig als ik gehoopt had en ik besteedde er vele uren aan om ze over mijn tong te laten rollen en een, naar ik dacht, geweldig accent te verwerven. Echter: ze klopten aan de deur en ze drukten op de bel, maar dhr. Taal was niet thuis. Na een heel semester was de enige echte doorbraak toen er bij de deur wat beroering ontstond en Roland Gift, voormalig bandlid van de Fine Young Cannibals, het leslokaal door de ene deur werd binnengelaten en vervolgens door de andere weer naar buiten – om zijn fans te ontlopen: of, tegen die tijd aannemelijker, zijn *denkbeeldige* fans te ontlopen. Hoe dan ook, aangename minuten verstreken met de gedachte: ‘Dat was *echt* Roland Gift,’ terwijl problemen over zinsbouw naar de achtergrond verdwenen.

Er volgden enkele vruchteloze weken met vier andere studenten en een Letse danseres, die een dappere poging deed taallessen te volgen om

een financiële touwbrug te maken tussen haar karige inkomen als moderne danseres en de daarbovenuit stijgende huur in de Village. Deze lessen waren even zinloos als de rest, maar elke ochtend en avond oefende ik in de metro door met een spiekvertaling erbij de gedichten van Heinrich Heine te lezen. Ik raakte volkomen geobsedeerd door de schoonheid van de Duitse taal, ook al bleef mijn brein verkeerd toegerust om ook maar iets te onthouden. Ik weet niet waarom ik Heine koos, het was waarschijnlijk gewoon een toevallige vondst in een boekwinkel, in een uitgave die er niet ontmoedigend dik uitzag. Mijn hoofd vulde zich met Moorse prinses, met klimop begroeide kastelen, zeemonsters en rozen. Elke dag stortte ik me in de *N Train*, niet in staat om zelfs maar het eenvoudigste Duitse idioom aan te kunnen maar, met haperend zelfvertrouwen, spreekvaardig genoeg om te kunnen zeggen dat mijn lans en schild waren gestolen en dat mijn geliefde mij met bloemkettingen had vastgebonden. Toen ik eenmaal begon aan mijn zwerftochten door Duitsland kruiste ik steeds weer het pad van Heine. Sindsdien heeft hij altijd symbool gestaan voor alles wat aantrekkelijk en diepzinnig is, maar eigenlijk denk ik dat mijn keuze voor hem als mentor een toevalstreffer was, en dat mijn visie op Duitsland evengoed gevormd had kunnen worden door andere, kwaadaardiger, breedspakiger of bekrompen geesten. Heine mag mij dan voortdurend vergezellen, we zijn niet bij machte een fatsoenlijk gesprek met elkaar aan te knopen.

Regensburg is een kleine Duitse stad aan de Boven-Donau, weggestopt in een hoekje van het oosten van Beieren dat al bijna in Oostenrijk ligt. De stad is op een bijna karikaturale manier middeleeuws, met zijn gotische kathedraal, zijn protserige koopmanshuizen, nauwe steegjes met grappige en duistere namen en, bovenal, de grote brug. Regensburg is ontstaan door een versterkte stenen brug over de Donau te bouwen, en een stad te vestigen op de enige plek waar dit dankzij een eiland mogelijk was. Door de brug en de stad door de eeuwen heen te verdedigen tegen indringers en iedereen te laten betalen om er overheen of omheen te gaan, werden de burgers van Regensburg rijk. Zo beheersten ze de handel tussen Noord-Europa en Venetië. Door de eenvoud van hun sluwheid en een dosis geluk heeft de stad een opgewekte uitstraling.

De enorme brugpijlers zorgen voor chaos in de stroming van de Donau, die aan één kant onverstoord rustig is en aan de andere kant een gevaarlijke heksenketel. De aanblik daarvan is nog plezieriger dankzij een bewaard gebleven middeleeuwse wachttorens en een zoutdepot, en een klein, oud Bratwurst-restaurant, dat vanbinnen uit een en al dam-

pende vleesroosters en stomende spoelbakken bestaat. Ik had vlak bij dit restaurant een praatje gemaakt met een opgewekt echtpaar uit Rottweil, dat elkaar na enkele minuten aanstootte en enigszins gegeneerd vroeg: 'Maar waarom bent u nu hier?' Zelf brachten ze graag een bezoek aan Regensburg maar ze begrepen niet wat een Engelsman hier te zoeken had. Inderdaad was ik al dagen geen enkele landgenoot tegengekomen, wel een aantal Amerikanen, namelijk gepensioneerde veteranen die vroeger in Duitsland gelegerd waren geweest. Het was alsof Regenburgs opzienbarende kathedraal, een winkel die marsepeinen aardappelen verkocht, een Romeinse muur, de locatie van Napoleons hoofdkwartier, de voormalige vergaderzaal van het Heilige Roomse Rijk en een amusante middeleeuwse martelkamer gewoon geen gegronde redenen voor interesse van niet-Duitsers konden zijn. Later, toen ik op de kade naast de brug stond, wippend op mijn hielen, en tevreden uitkeek over het kolkende water, vroeg ik me af waar de Donau vandaan kwam en waar hij naartoe ging. Op dat moment, met een Bratwurst en een knapperig broodje in de hand, leek het me plotseling ondenkbaar om niet een boek te schrijven over dit verloren land.

Een opmerking over Duitsland en het Duits

De moderne staten Duitsland en Oostenrijk bestrijken maar een deel van het historische Duitstalige grondgebied. De gehele loop van de Duitse geschiedenis bestaat uit geruzie over onduidelijk aangegeven grenzen, soms met de vreselijkste gevolgen van dien. Afgezien van enkele smeùige uitzonderingen heb ik me in dit boek beperkt tot moderne grenzen omdat daarbinnen de steden en landschappen liggen die er voor de Duitsers zelf nu nog toe doen. Historisch zijn de gebieden die nu Duitsland en Oostenrijk worden genoemd zo zeer vervlochten dat ik over het algemeen tussen deze twee geen onderscheid maak. Er zou een heel boek geschreven kunnen worden dat alles omvatte vanaf Zürich tot aan het land van de overgebleven Wolga-Duitsers, en ik zou dat ook dolgraag geschreven hebben, maar het zou minstens tweemaal zo lang zijn geweest en zelfs nog onoverzichtelijker dan wat u nu in handen hebt.

Het is onmogelijk consequent om te gaan met Duitse namen, omdat in verschillende tijden bepaalde namen op een of andere manier in het niet-Duitssprekende bewustzijn zijn ingesleten. In het geval van steden zou het nutteloos en pretentieus zijn om te verwijzen naar Wien of

Köln. In het geval van individuen voor wie geen algemeen bekende niet-Duitse naam bestaat heb ik consequent het Duits aangehouden. Frederik de Grote, Maria Theresia, Karel de Grote en Karel v komen ons steeds vertrouwd voor, maar in de meeste gevallen behoudt men meestal zijn Duitse benaming. De keizer is de Heilige Roomse Keizer en, na 1804, de keizer van Oostenrijk; met de Kaiser wordt de Duitse keizer van na 1871 aangeduid. Dit zijn willekeurige beslissingen, maar ze werken prima en ze hebben het voordeel dat ze uiteindelijk precies goed uitpakken: Kaiser Wilhelm, een naam waar de eeuwenoude geur om hangt van laaghartige gruwelen, is verre te verkiezen boven keizer Willem, wat klinkt als iemand uit een onschuldig kinderverhaal.

Afgezien van namen heb ik bijna geen Duitse woorden gebruikt, geheel in overeenstemming met mijn gebrekkige beheersing van het Duits. De lezer blijft daarom de gebruikelijke analyse bespaard van ingewikkelde Duitse concepten die in een andere taal onvertaalbaar zijn, zoals 'het gevoel van zelfhaat en emotionele ineenstorting dat mannen ervaren als zij de treden afdalen naar een toilet van een bierhal', enzovoort. Hierop zijn slechts twee uitzonderingen: Ratskeller en het onvermijdelijke Schloss. Een Ratskeller klinkt niet-Duitsers weinig appetijtelijk in de oren, maar het is een restaurant in de kelder (Keller) van het stadhuis (Rathaus) en is vaak versierd met kroonluchters van elandgeweien en serveert maaltijden die verwoestend zijn voor hart en bloedvaten. Een Schloss kan een door de bliksem verwoeste toren op een steile rots zijn, of een aardig stadspaleis dat is opgetuigd met allegorische figuren; het kan een kolossale bouwval zijn die op Versailles moet lijken of gewoon een eenvoudig landhuis. Woorden als 'paleis' of 'kasteel' schieten tekort om Schloss geheel te omvatten.